

Μνήμων

Τόμ. 37 (2019)

Μνήμων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Και άλλες όψεις της βενετοκρατίας. Σκέψεις για τη βενετική κυριαρχία στον ελληνικό χώρο ● ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ, Ψήφισμα για τη ζωή και το έργο του ζωγράφου Νικόλαου Κουνελάκη (1827-1869) ● ΑΣΠΑΣΙΑ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ, Διδάσκοντας το μέλλον: Η Νέα Ελλάδα στα σχολικά εγχειρίδια του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα ● ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ, Τουρκία και Τουρκοκύπριοι τη δεκαετία του 1950: προσλήψεις της ελληνικής Αριστεράς μέσω του Κυπριακού ● ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ – ΕΝΤΥΠΟ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΚΚΩΝΑΣ, Ό μουσικός Πέτρος Μανουήλ Τρέσιος († 1840) και η «χαρτογραφία» ή «χαρτοτυπία» του ● ΠΟΙΗ ΠΟΛΕΜΗ, Το ελληνικό εκδοτικό τοπίο τον 19ο αιώνα ● ΠΕΤΡΟΣ ΠΑΠΑΠΟΥΛΙΩΤΗΣ, Το τυπογραφείο και «Εργατικό Εκδοτικό "Το Άστρο"»: στοιχειοθετώντας την εκδοτική δραστηριότητα του πρώτου κυπριακού κοινοματικού τυπογραφείου (1927-1931) ● ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Τυπογραφία και τυπογράφοι στην Ελλάδα και την Κύπρο: ανιχνεύοντας ομοιότητες και διαφορές ● ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΑΝΤΑΚΗΣ, Το τυπογραφείο του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών 1949-2001. Ένας ιδιαίτερος τυπογραφικός οργανισμός

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΤΗΣ, Λουκία Δρούλια (1931-2019). Αφισοειμένη στην έρευνα και αποτελεσματική στη διεύθυνσή της

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, Γυαυορακάποθρες στο Λαγείο. Το αρχείο του σταθμού ανθρώκευσης της εταιρείας Μιχαλινός στην Κέα

ΜΝΗΜΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΝΤΟΚΟΥ (1934-2019)

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Δ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΕΙΣ

Βαγγέλης Σαράφης, Γιάννης Καρράς, Γεώργιος Μαντούβαλος, Μαρία Χριστίνα Χατζηρωάννου, Σοφία Ματθαίου, Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, Γιάννης Κόκκωνας, Έλλη Λεμονίδου, Νικόλαος Μπουμπάκης, Δημοσθένης Α. Δόνος, Δημήτρης Δημητριάδης, Στρατής Μπουρνάζος, Κατερίνα Γαργάλα, Ελένη Γιαρά

37

ΑΘΗΝΑ 2019-2020

Βασίλειος Γ. Μαραγκός, «Μόνον επί τούτω καυχώμαι: ότι την πατρίδα ήγάπησα». Ρομαντική φιλοπατρία και μεταμορφώσεις τής πατρίδας στον Γκριγκόρ Παρλίτσεφ (1830-1893), Άθήνα, Ήρδοτος, 2018

ΣΟΦΙΑ ΜΑΤΘΑΙΟΥ

doi: [10.12681/mnimon.36812](https://doi.org/10.12681/mnimon.36812)

Copyright © 2024

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΜΑΤΘΑΙΟΥ Σ. (2024). Βασίλειος Γ. Μαραγκός, «Μόνον επί τούτω καυχώμαι: ότι την πατρίδα ήγάπησα». Ρομαντική φιλοπατρία και μεταμορφώσεις τής πατρίδας στον Γκριγκόρ Παρλίτσεφ (1830-1893), Άθήνα, Ήρδοτος, 2018. *Μνήμων*, 37, 302-308. <https://doi.org/10.12681/mnimon.36812>

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Και άλλες όψεις της βενετοκρατίας. Σκέψεις για τη βενετική κυριαρχία στον ελληνικό χώρο ☛ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ, Ψηφίδες για τη ζωή και το έργο του ζωγράφου Νικόλαου Κουνελάκη (1827-1869) ☛ ΑΣΠΑΣΙΑ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ, Διδάσκοντας το μέλλον: Η Νέα Ελλάδα στα σχολικά εγχειρίδια του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα ☛ ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ, Τουρκία και Τουρκοκύπριοι τη δεκαετία του 1950: προσλήψεις της ελληνικής Αριστεράς μέσω του Κυπριακού ☛ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ – ΕΝΤΥΠΟ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΚΚΩΝΑΣ, Ό μουσικός Πέτρος Μανουήλ Έφεσιος († 1840) και ή «χαρτογραφία» ή «χαρτοτυπία» του ☛ ΠΟΠΗ ΠΟΛΕΜΗ, Το ελληνικό εκδοτικό τοπίο τον 19ο αιώνα ☛ ΠΕΤΡΟΣ ΠΑΠΑΠΟΥΛΥΒΙΟΥ, Το τυπογραφείο και «Εργατικό Εκδοτικό “Το Άστρο”»: στοιχειοθετώντας την εκδοτική δραστηριότητα του πρώτου κυπριακού κομματικού τυπογραφείου (1927-1931) ☛ ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Τυπογραφία και τυπογράφοι στην Ελλάδα και την Κύπρο: ανιχνεύοντας ομοιότητες και διαφορές ☛ ΝΙΚΟΛΑΣ ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ, Το τυπογραφείο του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών 1949-2001. Ένας ιδιαίτερος τυπογραφικός οργανισμός

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ, Λουκία Δρούλια (1931-2019). Αφοσιωμένη στην έρευνα και αποτελεσματική στη διεύθυνσή της

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, Γαιανθρακαποθήκες στο Αιγαίο. Το αρχείο του σταθμού ανθράκευσης της εταιρείας Μιχαλινός στην Κέα

ΜΝΗΜΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΝΤΟΚΟΥ (1934-2019)

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Δ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Βαγγέλης Σαράφης, Γιάννης Καρράς, Ίκαρος Μαντούβαλος, Μαρία Χριστίνα Χατζηιωάννου, Σοφία Ματθαίου, Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, Γιάννης Κόκκωνας, Έλλη Λεμονίδου, Νικόλαος Μπουμπάρης, Δημοσθένης Α. Δόνος, Δημήτρης Δημητρόπουλος, Στρατής Μπουρνάζος, Κατερίνα Γαρδίκια, Ελένη Γκαρά

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Μελέτες

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Και άλλες όψεις της βενετοκρατίας. Σκέψεις για τη βενετική κυριαρχία στον ελληνικό χώρο . . .	11-44
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ, Ψηφίδες για τη ζωή και το έργο του ζωγράφου Νικόλαου Κουνελάκη (1827-1869).	45-70
ΑΣΠΑΣΙΑ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ, Διδάσκοντας το μέλλον: Η Νέα Ελλάδα στα σχολικά εγχειρίδια του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα	71-104
ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ, Τουρκία και Τουρκοκύπριοι τη δεκαετία του 1950: προσλήψεις της ελληνικής Αριστεράς μέσω του Κυπριακού	105-124
ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ – ΕΝΤΥΠΟ:	
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΚΚΩΝΑΣ, Ό μουσικός Πέτρος Μανουήλ Έφέσιος (†1840) και ή «χαρτογραφία» ή «χαρτοτυπία» του	125-158
ΠΟΠΗ ΠΟΛΕΜΗ, Το ελληνικό εκδοτικό τοπίο τον 19ο αιώνα . .	159-170
ΠΕΤΡΟΣ ΠΑΠΑΠΟΛΥΒΙΟΥ, Το τυπογραφείο και «Εργατικό Εκδοτικό “Το Άστρο”»: στοιχειοθετώντας την εκδοτική δραστηριότητα του πρώτου κυπριακού κομματικού τυπογραφείου (1927-1931) . .	171-194
ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Τυπογραφία και τυπογράφοι στην Ελλάδα και την Κύπρο: ανιχνεύοντας ομοιότητες και διαφορές	195-220
ΝΙΚΟΛΑΣ ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ, Το τυπογραφείο του Γαλλικού Ινστιτού- του Αθηνών 1949-2001. Ένας ιδιαίτερος τυπογραφικός οργα- νισμός.	221-248

Προσεγγίσεις

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ Ε. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ, Λουκία Δρούλια (15.12.1931 – 18.7.2019). Αφοσιωμένη στην έρευνα και αποτελεσματική στη διεύθυνσή της	249-258
--	---------

Σημειώματα και μαρτυρίες

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, Γαιανθρακαποθήκες στο Αιγαίο. Το αρχείο του σταθμού ανθράκευσης της εταιρείας Μιχαλινός στην Κέα . .	259-276
--	---------

Μνήμη Κωνσταντίνου Ντόκου (1934-2019)

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Δ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ 277-284

Βιβλιοκρισίες

Γκαρος Μαντούβαλος, *Από το Μοναστήρι στην Πέστη. Επιχειρήση και αστική ταυτότητα της οικογένειας Μάνου (τέλη 18ου αιώνα – 19ος αιώνας)*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου, Αθήνα 2016, 463 σ. (Βαγγέλης Σαράφης) 285-288

Nikolaos A. Chrissidis, *An Academy at the Court of the Tsars. Greek Scholars and Jesuit Education in Early Modern Russia*, Northern Illinois University Press, 2016, 384 σ. (Γιάννης Καρράς) . . . 288-291

Katerina Galani, *British Shipping in the Mediterranean during the Napoleonic Wars. The Untold Story of a Successful Adaptation*, Leiden – Βοστώνη, Brill, 2017, 278 σ. (Γκαρος Μαντούβαλος) 292-298

Le consulat de Venise, tome II (1750-1751) και III (1752-1753), publiés par Nicolas E. Karapidakis, Centre de Recherche Scientifique, Sources et Études de l'Histoire de Chypre, Nicosie 2017, 538+735 σ. (Μαρία Χριστίνα Χατζηωάννου) 298-302

Βασίλειος Γ. Μαργακός, «Μόνον ἐπὶ τούτῳ καυχῶμαι: ὅτι τὴν πατρίδα ἠγάπησα». *Ρομαντική φιλοπατρία και μεταμορφώσεις τῆς πατρίδας στὸν Γκριγκὸρ Παρλίτσεφ (1830-1893)*, Ἀθήνα, Ἡρόδοτος, 2018, 480 σ. (Σοφία Ματθαίου) 302-308

Γιάννης Κόκκωνας, *Ἔγρεο, φίλα μάτερ. Προσωποποιήσεις της Ελλάδας στα χρόνια της Τουρκοκρατίας*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2018, 8ο μικρό, 235 σ. (Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης) 308-316

Ἑλλην, Ρωμηός, Γραικός. Συλλογικοί προσδιορισμοί και ταυτότητες, ἐπιστημονική ἐπιμέλεια Ὀλγα Κατσιαρδῆ-Hering, Ἀναστασία Παπαδία-Λάλα, Κατερίνα Νικολάου, Βαγγέλης Καραμανωλάκης, Τμῆμα Ἱστορίας και Ἀρχαιολογίας ΕΚΠΑ, Ἱστορήματα 7, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Εὐρασία, 2018, 686 σ. (Γιάννης Κόκκωνας) 317-327

Robert Gerwarth, *The Vanquished. Why the First World War*

<i>Failed to End, 1917-1923</i> , London, Penguin Books, 2017, 464 σ. (ελληνική έκδοση: <i>Οι Ηττημένοι. Γιατί δεν τελείωσε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, 1917-1923</i> , μτφρ. Ελένη Αστερίου, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2018, 414 σ.) (Ελλη Λεμονίδου) . . .	327-334
<i>Οι πόλεις των Φιλικών. Οι αστικές διαδρομές ενός επαναστατικού φαινομένου. Πρακτικά Ημερίδας, Αθήνα 14 Ιανουαρίου 2015</i> , επιμ. Όλγα Κατσιαρδή-Hering, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2018, 208 σ. (Νικόλαος Μπουμπάρης) . . .	334-338
<i>Πόλεμος, κράτος και κοινωνία στο Ιόνιο πέλαγος (τέλη 14ου – αρχές 19ου αιώνα)</i> , επιστημονική διεύθυνση: Γεράσιμος Δ. Παγκράτης, Αθήνα, Ηρόδοτος, 2018, 382 σ. (Δημοσθένης Α. Δόνος) . . .	339-342
<i>Άννα Ματθαίου, Οικογένεια και σεξουαλικότητα, μεταξύ παράδοσης και νεωτερικότητας. Ελληνικές μαρτυρίες, 17ος – αρχές 19ου αι.</i> , Αθήνα, Εκδοτικός Οίκος Μέλισσα, 2019, 276 σ. (Δημήτρης Δημητρώπουλος)	342-346
<i>Βαγγέλης Καραμανωλάκης, Ανεπιθύμητο παρελθόν. Οι φάκελοι κοινωνικών φρονημάτων στον 20ό αι. και η καταστροφή τους</i> , Αθήνα, Θεμέλιο, 2019, 320 σ. (Στρατής Μπουρνάζος) . . .	346-350
<i>Εύη Καρούζου, Εθνικές γαίες, εθνικά δάνεια και εθνική κυριαρχία. Βρετανική διπλωματία και γαιοκτησία στο ελληνικό κράτος 1833-1843</i> , Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2019, 256 σ. (Κατερίνα Γαρδίκα).	350-353
<i>Λύντια Τρίχα, Σπυρίδων: ο άλλος Τρικούπης (1788-1873)</i> , Αθήνα, Πόλις, 2019, 850 σ. (Μαρία Χριστίνα Χατζηιωάννου) . . .	354-358
<i>Σοφία Λαΐου, Μαρίνος Σαρηγιάννης, Οθωμανικές αφηγήσεις για την Ελληνική Επανάσταση: από τον Γιουσούφ Μπέη στον Αχμέτ Τζεβντέτ Πασά</i> , Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών / Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Αθήνα 2019, 184 σ. (Ελένη Γκαρά)	359-366

Χρονικό της Εταιρείας Μελέτης Νέου Ελληνισμού 2019-2020

Διοικητικό Συμβούλιο και Εξελεγκτική Επιτροπή 2019-2020 . . .	367
Α'. Συναντήσεις-συζητήσεις	367-368
Β'. Συνέδρια – Ημερίδες	369
Γ'. Εκδόσεις	369

Δ'. Το Facebook της EMNE	369
Διοικητικό Συμβούλιο και Εξελεγκτική Επιτροπή 2020-2021 . . .	370
Α'. Συναντήσεις-συζητήσεις	370-371
Β'. Συνέδριο	371-372
Γ'. Το Facebook της EMNE	372
Ευρετήριο τόμου 37 (2019-2020)	373-396
Contents – Table des matières	397-398

είναι και οι αποθανόντες σε ξένους τόπους Βενετοί μέσα από την απογραφή της οικοσκευής τους και των προσωπικών τους αντικειμένων, μέσα από τα χρέη τους. Είναι ο κόσμος του εμπορικού καπιταλισμού της Μεσογείου, η καθημερινή ζωή, το οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο αναφοράς στην Κύπρο. Η παραβατικότητα και η τιμωρία της είναι από τα θέματα που αποκαλύπτονται μέσα από τα ποικίλα έγγραφα του Προξενείου της Βενετίας στην Κύπρο. Τελικά, πρόκειται για αρχειακό θησαυρό και αναμένεται να αξιοποιηθεί συστηματικά.

ΜΑΡΙΑ ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ

Βασίλειος Γ. Μαραγκός, «*Μόνον ἐπὶ τούτῳ καυχῶμαι: ὅτι τὴν πατρίδα ἠγάπησα*». *Ρομαντική φιλοπατρία και μεταμορφώσεις τῆς πατρίδας στὸν Γκριγκὸρ Παρλίτσεφ (1830-1893)*, Ἀθήνα, Ἡρόδοτος, 2018, 480 σ.

Ἡ «συναρπαστική διαδικασία», ὅπως χαρακτηρίζει τὴ «διαδρομὴ γιὰ τὴν ἐπιλογὴ τῆς ἐθνικῆς ταυτότητας» ὁ Βασίλης Παναγιωτόπουλος ἀναφερόμενος στοὺς μολδαβοφαναριωτικῆς καταγωγῆς Πρίγκιπες Ἀλέξανδρο καὶ Γεώργιο Καντακουζηνό, εἶναι ἓνα πολὺ δύσκολο ζήτημα ὡς πρὸς τὴ διερεύνησή του ἀπὸ τοὺς ἱστορικούς. Ποιὲς συνθήκες, ποιοὶ παράγοντες, ἰδεολογικοί, πολιτιστικοί, συγκυριακοί, ψυχολογικοὶ συντρέχουν, ὥστε ἓνας ἄνθρωπος νὰ ἐπιλέξει τὴν ἐθνικὴ του συνείδηση. Ὁ Παναγιωτόπουλος σημειώνει: «Μήπως ὅμως αὐτὸς εἶναι τελικὰ ὁ τρόπος συγκρότησης τῆς ἐθνικῆς ταυτότητας, ἡ παρουσία δηλαδὴ παραγόντων ποικίλης καταγωγῆς καὶ προέλευσης ποὺ ἀλληλοσυμπληρῶνται θετικὰ καὶ ἀποκρυσταλλῶνται ὡς ἐθνικὴ ἰδεολογία στὶς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων;»¹

Ἡ μελέτη τοῦ σχηματισμοῦ τῆς νεώτερης ἔννοιας τοῦ ἔθνους ἀντιμετωπίζει τὰ πράγματα ἀπὸ ἀπόσταση καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ ἀποτυπώσει τὴ μεγάλη εἰκόνα. Διερευνᾷ τὸ δάσος, ὅπως θὰ λέγαμε ἀντιστρέφοντας τὴ γνωστὴ ρῆση. Τί γίνεται ὅμως ὅταν ἔχουμε νὰ μελετήσουμε τὸ δέντρο; Ὅταν ἔχουμε νὰ μελετήσουμε, μὲ ἄλλα λόγια, τὴ διαδρομὴ ἑνὸς συγκεκριμένου ἀνθρώπου πρὸς τὴ διαμόρφωση τῆς ἐθνικῆς του συνείδησης; Αὐτὸ εἶναι τὸ ἀντικείμενο τῆς ἔρευνας τοῦ Βασίλη Μαραγκοῦ, ὁ ὁποῖος καταπιάνεται μὲ τὴν περίπτωση τοῦ Γκριγκὸρ Παρλίτσεφ, ἑνὸς προσώπου γνωστοῦ στὴν ἐλληνικὴ βιβλιογραφία, ὁ ὁποῖος ἔζησε στὴν Ἀθήνα ὡς Γρηγόριος Σταυρίδης καὶ μετὰ μερικὲς δεκαετίες ὑπέγραψε ὡς Γκριγκὸρ Παρλίτσεφ.²

Ὁ συγγραφέας δὲν ἐκμεταλλεύεται μόνο τὴν ὑπάρχουσα βιβλιογραφία, ἐλληνικὴ, βουλγαρικὴ καὶ γαλλικὴ, ἀλλὰ ἀντλεῖ στοιχεῖα καὶ ἀπὸ τὶς διαθέσιμες πρωτογενεῖς ἀρχεὶακὲς πηγές. Βασικὴ πηγὴ γιὰ ὅλες τὶς ἔως τώρα μελέτες εἶναι ἡ αὐτο-

1. Βασίλης Παναγιωτόπουλος (εἰσαγωγή – σχόλια – ἐπιμέλεια), *Δύο πρίγκιπες στὴν ἐλληνικὴ ἐπανάσταση. Ἐπιστολὲς αὐτόπτη μάρτυρα καὶ ἓνα ὑπόμνημα τοῦ πρίγκιπα Γεωργίου Καντακουζηνοῦ γιὰ τὴν ἐλληνικὴ ἐπανάσταση*, μτφρ. Χρῆστος Οἰκονόμου, Ἀθήνα 2015, σ. 55.

2. Κώστας Λάμπας, *Πανεπιστήμιο καὶ φοιτητὲς στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα*, ΙΑΕΝ / ΚΝΕ, Ἀθήνα 2004, σ. 342, 343, 344, 345, 557. Στὴ σημείωση ὑπ ἄρ. 51 παρατίθεται ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία.

βιογραφία τοῦ Παρλίτσεφ, τὴν ὁποία ἔγραψε στὴ Θεσσαλονίκη κατὰ τὸ διάστημα 1884-1885 (ἐκδόθηκε τὸ 1894), σὲ μιὰ ἐποχὴ δηλαδὴ ποὺ ἡ ἐθνικὴ του αὐτοσυνειδησία ἦταν πλέον ἀμετάκλητα βουλγαρικὴ. Μολονότι τὸ κείμενο αὐτὸ εἶναι ἐκδεδομένο στὰ ἑλληνικὰ ἐδῶ καὶ χρόνια,³ ὁ Μαραγκὸς ἐπιλέγει νὰ μεταφράσει ὁ ἴδιος τὰ ἀποσπάσματα ποὺ ἐνδιαφέρουν τὴ μελέτη του. Ὅπως συμβαίνει σὲ κάθε αὐτοβιογραφία, στόχος τοῦ συντάκτη εἶναι νὰ δικαιώσει τὶς ἐπιλογές τῆς ζωῆς του. Ἔτσι, ἡ πλευρὰ στὴν ὁποία ἐπιμένει ὁ αὐτοβιογραφούμενος, εἶναι ἡ βουλγαρικὴ, συνεπῶς οἱ ἀναφορὲς στὴν ἀθηναϊκὴ περίοδο τῆς ζωῆς του ἐκτίθενται φιλτραρισμένες ἀπὸ τὶς ἀπόψεις του τῆς δεκαετίας τοῦ 1880.

Μιὰ ἄλλη σημαντικὴ πηγὴ εἶναι οἱ 42 σωζόμενες ἐπιστολὲς τοῦ Παρλίτσεφ (1852-1885), οἱ περισσότερες γραμμένες στὰ ἑλληνικὰ, πρὸς τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας Ρόμπεφ ἢ Ρόμπη, τοῦ ἀρχεῖου τους στὴ Σόφια. Ἐμπορικὴ οἰκογένεια ἀπὸ τὴν Ἀχρίδα, ἡ οἰκογένεια Ρόμπεφ, μὲ δραστηριότητα στὸ Μοναστήρι καὶ στὴ Βιέννη, ἀποτελεῖ ἐπίσης μιὰ ἐνδιαφέρουσα περίπτωση. Πολλὰ μέλη τῆς σπούδασαν σὲ ἑλληνικὰ ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα. Μὲ «ἐλληνίζουσα» συνείδηση, ὅπως σημειώνει ὁ Μαραγκὸς, μέχρι τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα, στρέφονται στὴ συνέχεια στὴ βουλγαρικὴ ἐθνικὴ ἰδεολογία. Ὁ Κωνσταντῖνος Ρόμπεφ (1818-1900) ἦταν τὸ μέλος τῆς οἰκογένειας μὲ τὸ ὁποῖο εἶχε τὶς στενότερες σχέσεις ὁ Παρλίτσεφ. Σπούδασε στὴν Ἀθήνα Ἰατρικὴ καὶ ἄσκησε τὸ ἱατρικὸ ἐπάγγελμα στὴν Ἀχρίδα καὶ στὸ Μοναστήρι. Μὲ εὐρεία παιδεία στὴ λογοτεχνία, τὴν ἀρχαιολογία καὶ τὴν ἱστορία, ὑπῆρξε χορηγός, μεταξὺ ἄλλων, καὶ τοῦ βουλγαρικοῦ σχολεῖου στὴν Ἀχρίδα.

Ἄλλη πηγὴ εἶναι ὀρισμένα κείμενα τῆς ὕστερης περιόδου τῆς ζωῆς του, ποὺ δημοσίευσε ὁ γιὸς του Κύριλ: τρεῖς λόγοι ποὺ ὑπογραμμίζουν τὴν πίστη του στὴ βουλγαρικὴ παιδεία ἀλλὰ καὶ τὴ διάσταση μεταξὺ τῶν Βουλγάρων τῆς Βουλγαρίας καὶ τῶν Βουλγάρων τῆς Μακεδονίας, σημειώσεις γιὰ παιδαγωγικὰ ζητήματα, καθὼς καὶ μιὰ εἰσαγωγὴ στὴ μετάφραση τῆς *Ἰλιάδας* τοῦ Ὀμήρου. Στὰ Κρατικὰ Ἀρχεῖα τῶν Σκοπίων σώζονται μαχητικὰ κείμενα τοῦ Παρλίτσεφ, κυρίως στὰ ἑλληνικὰ, τῆς περιόδου 1860-1875, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται στὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα. Πέρα ἀπὸ τὴν ἀρχαιογνωσία του, ἡ ὁποία ἀναδεικνύεται στὰ κείμενα αὐτά, τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι ἐπιχειροῦν νὰ ὑποβαθμίσουν τὴν ἀξία τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ νὰ ὑπογραμμίσουν τὴ συνεισφορὰ τῶν ἀρχαίων Σκυθῶν, Θρακῶν καὶ Μακεδόνων.

Ὁ Γρηγόριος Σταυρίδης Μακεδὼν ἢ Παραλίτσας ἢ Παρλίτσας ἢ Παρλίτσεφ, ὄνομα ποὺ καθιέρωσε ὁ ἴδιος ἀργότερα, γεννήθηκε στὴν Ἀχρίδα τὸ 1830 ἢ 1831. Ἑλληνοδιδάσκαλος στὰ Τίρανα, ἦρθε στὴν Ἀθήνα τὸ 1849, ὅπου ἐνεγράφη στὴν Ἰατρικὴ Σχολὴ (στὰ μητρῶα ἐντοπίζεται τὸ 1851). Μετὰ ἀπὸ ἓνα χρόνο πηγαίνει στὴ Μακεδονία, ἐργάζεται ξανά ὡς ἑλληνοδιδάσκαλος ἐκεῖ καὶ τὸ 1858 ἐπιστρέφει στὴν Ἀθήνα γιὰ νὰ συνεχίσει τὶς σπουδές του.

Στὸ κεφάλαιο ὑπὸ τὸν τίτλο «Ἐνθουσιασμός γιὰ τὴν Ἑλλάδα» ὁ Μαραγκὸς, μετὰ ἀπὸ μιὰ σύντομη ἀναδρομὴ στὴν παράδοση τῆς ἑλληνομάθειας στὸν βαλκανικὸ χῶρο καὶ στὴ μορφὴ ποὺ ἔλαβε κατὰ τὴν περίοδο τοῦ διαφωτισμοῦ, παρουσιάζει

3. Γρηγόριος Παρλίτσεφ (Γρηγόριος Σταυρίδης), *Αὐτοβιογραφία*, εἰσαγωγὴ – ἐπιμέλεια Μίμης Σουλιώτης, μτφρ. – σχόλια – ἐπιμετρο Ἄντρεας Π. Ἀνδρέου, Ἀθήνα 2000.

τῆ ζωῇ τοῦ Γρηγορίου Σταυρίδη στὴν Ἀθήνα, ἡ ὁποία εἶχε ὅλες τὶς δυσκολίες τῆς καθημερινότητος ἐνὸς φοιτητῆ. Ἐνα στιχούργημα μὲ ἔντονος ἀντιρωσικὲς αἰχμές, ποὺ δημοσίευσε σὲ ἀθηναϊκὴ ἑφημερίδα, κατὰ τὸν Μαραγκό, πιθανῶς ἐξέφραζε τὴ διαφωνία τοῦ Παρλίτσεφ μὲ τὴ ρωσικὴ προπαγάνδα ποὺ ὑποκινοῦσε τὴ σλαβικὴ βουλγαρικὴ ἐθνικὴ κίνηση στὴ Μακεδονία. Τὸ γεγονός προκάλεσε τὴν ἀντίδραση ρωσικῶν ἀλλὰ καὶ ἑλληνικῶν φιλορωσικῶν κύκλων.

Συμμετεῖχε στὸν Πάλλειο ποιητικὸ διαγωνισμὸ τοῦ 1860 μὲ τὸ ποίημα «Ὁ Ἄρματωλός» καὶ μὲ τὴν ὑπογραφή Γρηγ. Σταυρίδης Μακεδών, γιὰ τὸ ὁποῖο ἀπέσπασε τὸ πρῶτο βραβεῖο.⁴ Πρωταγωνιστὴς τοῦ ποιήματος ἕνας Ἀλβανός, ὁ Κοσμάς, πιθανῶς ταυτιζόμενος μὲ τὸν Καπετὰν Κοσμᾶ, ἄρματολὸ ποὺ ἔδρασε στὴν περιοχὴ τῆς Ἀχρίδας καὶ ἀναφέρεται στὰ δημοτικὰ τραγούδια τῆς περιοχῆς. Ἐπιηρεασμένος ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ ποίηση, μὲ ἀναφορὲς στὸν Ὅμηρο, περιγράφει τὰ ἀλβανικὰ ἔθνη, τὸν ἥρωισμὸ τοῦ πρωταγωνιστῆ, ποὺ καταγόταν ἀπὸ ἕνα χριστιανικὸ χωριὸ στὰ ὄρια μεταξὺ Μακεδονίας καὶ Ἀλβανίας, καὶ τὸν ἥρωικό του θάνατο, τὸ ποίημα ἔγινε δεκτὸ μὲ διθυράμβους στὸν ἑλληνικὸ τύπο. Στὰ παρένθετα σχόλια τοῦ Παρλίτσεφ προβάλλεται ἡ ἀποψη ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Ἀλβανίας εἶναι Ἑλλήνες μὲ βασικὸ ἐπιχείρημα τὴ γλωσσικὴ συγγένεια.

Ἡ βράβευση τοῦ Σταυρίδη προκάλεσε τὴν ὀργισμένη ἀντίδραση τοῦ ἠττημένου Θεόδωρου Ὀρφανίδη, καθηγητῆ τῆς Βοτανικῆς στὸ Ὄθωνεο Πανεπιστήμιο, πρακτικὴ συνήθης στοὺς διαγωνισμοὺς, ὁ ὁποῖος στὶς ἐπιθέσεις του ἐπικαλέστηκε καὶ τὸ ἐπιχείρημα τῆς ἐθνικότητος τοῦ βραβευμένου. Τὸν ἀποκαλεῖ «μέλος τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας». Ὁ Παρλίτσεφ ποὺ αὐτοπροσδιορίζεται ὡς «Βούλγαρος φιλέλληνας», δὲν ἀρνεῖται τὴ βουλγαρικὴ του ἐθνικότητα. Ὅπως λέει ὁ ἴδιος ἀπαντώντας στὸν Ὀρφανίδη (τὴν ἀλληλογραφία δημοσίευσε ὁ ἴδιος ὁ Ὀρφανίδης): «Ναί· εἶμαι Βούλγαρος, ἀλλὰ ἔχω πολὺ ἑλληνικώτερα τὰ αἰσθήματα καὶ τὴν καρδίαν παρὰ σὲ τὸν ὕβριστήν. Ναί· εἶμαι Βούλγαρος καὶ Σκύθης μάλιστα, ἐὰν θέλῃς [...] Ποῖος ἐρωτᾷ ἂν εἶμαι Βούλγαρος, ὅταν συνομιλῶ πάντοτε μὲ τοὺς Ἑλλήνας συγγραφεῖς καὶ τοὺς γνωρίζω κάλλιον σου.» Παρόλο ποὺ εἶχε ἀρχίσει ἤδη νὰ ἐκδηλώνεται ἡ ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἐθνικὴ κίνηση τῶν Βουλγάρων, ἡ κριτικὴ τοῦ Ὀρφανίδη δὲν βρῆκε ἀνταπόκριση στὸ ἀθηναϊκὸ κοινὸ· ἀντιθέτως, τὰ σχετικὰ δημοσιεύματα ὑποστήριξαν φανατικὰ τὸν βραβευμένον Σταυρίδη καὶ τὸν πρόεδρο τῆς κριτικῆς ἐπιτροπῆς, Ἄλ. Ρίζο Ραγκαβῆ.

Τὰ παραπάνω ἀπηχοῦν τὸ κλίμα στὶς σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων, τὸ ὁποῖο χαρακτηρίζεται «προεθνικὸ» ἀπὸ τὸν Μαραγκό, κυριαρχοῦν ἀκόμη οἱ ἀντιλήψεις ποὺ δὲν διακρίνουν ξεχωριστὸ ἔθνος τῶν Βουλγάρων, ἀλλὰ τοὺς τοποθετοῦν ὡς ἀδελφούς μέσα στὸ εὐρύτερο συλλογικὸ σῶμα τοῦ γένους. Χαρακτηριστικὸ δεῖγμα ὁ λεγόμενος συνοικισμὸς τῶν Θρακοβουλγάρων καὶ Σέρβων, μιὰ συσσωμάτωση ἑτεροχθόνων, στὴν ὁποία συμμετέχουν τόσο ὁ πρωτεργάτης ἀργότερα τῆς ἐθνικῆς βουλγαρικῆς κινήσεως Σελιμίνσκι ὅσο καὶ ὁ ἀδριανοπολίτης Στέφανος Κουμανούδης.

Γύρω στὸ 1860 ὁ Παρλίτσεφ μεταφράζει στιχουργήματα ποὺ περιλαμβάνονταν στὸ Ὀδοιπορικὸ τοῦ Σατωβριάνδου, ἔργο ποὺ ἐξέδωσε τὸ 1860 ὁ Ἐμμανουὴλ Ροῦιδης. Τὴν ἴδια χρονιά ἐκδόθηκε καὶ «Ὁ Ἄρματωλός». Ἐν ὄψει καὶ δεύτερης ἐκδο-

4. P. Moullas, *Les concours poétiques de l'Université d'Athènes, 1851-1877*, Ἀθήνα 1989, σ. 151-159.

Βασίλειος Γ. Μαραγκός

**ΜΟΝΟΝ ΕΠΙ ΤΟΥΤΩ ΚΑΥΧΩΜΑΙ:
ΟΤΙ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΗΓΑΠΗΣΑ**

ΡΟΜΑΝΤΙΚΗ ΦΙΛΟΠΑΤΡΙΑ
ΚΑΙ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΑΣ
ΣΤΟΝ ΓΚΡΙΓΚΟΡ ΠΑΡΛΙΤΣΕΦ (1830-1893)

Παράφρασμα: Γκριγκόρ Παρλίτσεφ, *Σκηνόδρομπεης*

Η ΡΟΔΟΤΟΣ

σης, στην οποία σκόπευε να απαντήσει διεξοδικά στις κατηγορίες του Όρφανίδη, ο Παρλίτσεφ σημειώνει σε έπιστολή στους αδελφούς Ρόμπεφ ότι «ετόλμησε να με βαπτίση και Πανσλαβιστήν ο Άθλιος». Στο διάστημα αυτό ένεγράφη στη Φιλοσοφική Σχολή, σύμφωνα με μία από τις έπιστολές πρὸς τοὺς Ρόμπεφ, και παρακολούθησε κάποια μαθήματα.

Σε αυτό το σημείο τοποθετείται η άρχη τῆς μεταστροφῆς του. Στην αυτοβιογραφία ύποστηρίζει ότι αύξήθηκε τὸ μίσος τῶν Ἀθηναίων, ὅτι τὸν πίεζαν νὰ ἀπαρνηθεῖ τὴν ἐθνικότητά του και ὅτι καταλύτης ἦταν ὁ θάνατος τοῦ δασκάλου του Μιλαντίνοφ, ἡ σχέση με τὸν ὅποιο παραμένει ἀσαφής. Μιὰ ἀμεση και συνεπὼς πιὸ ἀξιόπιστη πηγὴ, μιὰ έπιστολή τοῦ Παρλίτσεφ πρὸς τὸν Ρόμπεφ, τὸ 1860, ἀναφέρει τὰ ἐξῆς: «[...] Μεταξὺ τῶν ἄλλων έρωτήσεων ἄς μοι ἀπηύθυνεν ἡ έπιτροπή, ἤτο και ἡ περι τῆς ἐθνικότητός μου.

Έννοεῖται ὅτι δὲν ἤδυνάμην νὰ ψευθῶ καθότι πρῶτον ἡ γλῶσσα με έπρόδιδε. Έκτοτε οὐχι μόνον ὁ Όρφανίδης, ἀλλὰ και τινες λοιποὶ έμάνησαν κατ' έμοῦ, και ὑπὸ τούτων ύποστηρίζόμενος βέβαια ὁ Όρφανίδης έγραψεν αἰσχροτάτας συκοφαντίας [...]». Τὰ λεγόμενα, κατὰ τὸν Μαραγκὸ και ἄλλους μελετητές, δὲν ἀφοροῦν τὴν ἀπάρνηση τῆς βουλγαρικῆς ἐθνικότητας ἀλλὰ τῆς ἐλληνικῆς ἢ πιθανῶς τῆς διπλῆς, βουλγαροελληνικῆς. Τὸ πράγμα, νομίζω, δὲν εἶναι σαφές.

Ἡ παράλληλη διερεύνηση τῆς περίπτωσης ενός συνομήλικου και συντοπίτη τοῦ Παρλίτσεφ, τοῦ Μαργαρίτη Δήμιτσα (1829-1903), ὁ ὅποιος εἶχε έπίσης σχέσεις με τὴν οἰκογένεια Ρόμπεφ, παρουσιάζει ενδιαφέρον, γιατί ὁ Δήμιτσας, εκκινώντας ἀπὸ τὶς ἴδιες ἀφετηρίες, κατέληξε στὸ ἀντίθετο τέρμα. Ὑπερασπίστηκε κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς του τὴν ἐλληνικὴ ἐθνικότητα τῆς πατρίδας του και τοῦ ιδίου.⁵ Καὶ οἱ δύο πάντως κατηγορήθηκαν γιὰ «γραικομανία» ἀπὸ τοὺς Βούλγαρους ἐθνικιστές. Ένδεικτικὸ στοιχεῖο τῆς ρευστότητας τῶν ἐθνικῶν ταυτοτήτων κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ εἶναι και τὸ γεγονὸς ὅτι ἕνας ἐξαρχικὸς μητροπολίτης αὐτοπροσδιορίζεται ὡς «Μακεδονίτης Έλλην βουλγαρόφωνος».

Τὸ 1862 ὁ Παρλίτσεφ ὑποβάλλει μέσω φίλου του στὸν Βουτσινάιο ποιητικὸ διαγωνισμὸ τὸν «Σκενόδρομπεη», έργο πὸς δὲν βραβεύθηκε.⁶ Ἡ πλοκὴ τοῦ έργου

5. Παντελής Νιγδελής, «Απὸ τὴν ἱστορία τῆς έρευνας τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας: συμπληρωματικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴ ζωὴ και τὸ έργο τῶν Μ. Δήμιτσα και Σ. Μερτζίδη», *Μακεδονικά* 34 (2004), σ. 229-241.

6. P. Moullas, *Les concours poétiques*, ὁ.π., σ. 175-176.

έκτυλίσσεται και πάλι στην Άλβανία. Περιγράφεται ένα έπεισόδιο από τη δράση του Γεώργιου Καστριώτη ή Σκενδέρμπεη, ή πολιορκία της Κρώιας από τους Όθωμανούς το 1467. Κεντρική ιδέα του έργου είναι η γενναιότητα του χριστιανού ήγέτη που ύψώνει το ανάστημά του στους έπελαύνοντες Όθωμανούς. Ός κεντρικός ήρωας προβάλλεται θετικά ο μεγαλόψυχος Σκενδέρμπεης και άρνητικά ο έτερος κεντρικός ήρωας Μπαλαμπάν, Άλβανός έξωμότης που του λείπει η αυθεντική γενναιότητα.

Ένα πρόσωπο με μεγάλη άκτινοβολία στον έλληνοχώρο, ο Σκεντέρμπεης, υπήρξε άντικείμενο έρευνας και του Δήμιτσα. Ο Μαραγκός παρακολουθεί συνοπτικά την πορεία της έλληνοχώρας πλευράς ως προς την αντιμετώπιση της εθνικότητας του Σκεντέρμπεη. Με έντονα αρχαϊκά στοιχεία ως προς τη γλώσσα και τους τρόπους, το ποίημα δέν έντυπωσίασε τους κριτές και μάλλον τους ένόχλησε το υπερβολικά αρχαϊκό ύφος.

Το 1862 ο Παρλίτσεφ επέστρεψε στην πατρίδα του, όπου άσκησε και πάλι το επάγγελμα του έλληνοδιδασκάλου. Στο τέλος αυτής της δεκαετίας παρατηρείται η όριστική μεταστροφή της εθνικής του συνείδησης: πρωτοστάτησε στην καθιέρωση της βουλγαρικής γλώσσας στην εκκλησιαστική πρακτική και στην εκπαίδευση, και άργότερα στη σύσταση της βουλγαρικής κοινότητας στην Άχρίδα. Με τον τίτλο «ούτε νερό ούτε ξύδι», φράση του Παρλίτσεφ με την οποία περιέγραφε τον διχασμό των Άχριδηνών ανάμεσα στη γλώσσα που μιλούσαν στον ιδιωτικό τους χώρο και σε αυτήν που χρησιμοποιούσαν στην εκκλησία και γενικά στους δημόσιους χώρους, αναπτύσσεται η πορεία «έκβουλγαρισμού», όπως την χαρακτηρίζει ο συγγραφέας, της Άχρίδας, σε συνδυασμό με την παράλληλη πορεία του Παρλίτσεφ, κατά το διάστημα 1862-1874. Αντλώντας στοιχεία από το Άρχείο Παρλίτσεφ στα Σκόπια, παρουσιάζει τον αυξανόμενο εθνικό φανατισμό του. Από μια έπαμφοτερίζουσα άκόμα κατάσταση, το 1865, όταν ο άρχιμανδρίτης Καπουστίν παραδίδει γι αυτόν τα έξη: «Θεωρώ ότι ούτε να διαβάσει σλαβικά δέν είναι ικανός» και τον συμβουλεύει να διαλέξει έναν από τους δύο δρόμους «είτε να είναι ο ίδιος χορτάτος και το άλλογο πεινασμένο, είτε ο ίδιος πεινασμένος και το άλλογο χορτάτο», μέχρι το 1866, όπότε εκδηλώνεται δημόσια η μεταστροφή του. Είναι ένδιαφέρον ότι τα κείμενα είναι γραμμένα είτε σε έλληνική γλώσσα είτε σε σλαβική με έλληνικούς χαρακτήρες. Στο έξης το περιεχόμενο των λόγων που εκφωνεί, στρέφεται εύθως και με σφοδρότητα έναντι των Έλλήνων με γνώμονα κυρίως τη γλώσσα και την παιδεία.

Μια πολύ σημαντική, κατά τη γνώμη μου, συνεισφορά της έργασίας αυτής, όπως ήδη φάνηκε, είναι η διερεύνηση της γλώσσας ως βασικής παραμέτρου που υποδεικνύει την ένδιάμεση ή μεταβατική κατάσταση στην όποια βρίσκεται η συνείδηση του Παρλίτσεφ. Όπως γράφει ο συγγραφέας: «Έλληνικής καταρχάς παιδείας, αλλά με διακριτό, άν και άκαλλιέργητο μέχρι προχωρημένης ηλικίας, το υπόστρωμα της σλαβικής μητρικής του γλώσσας, ο Παρλίτσεφ αντιμετώπισε δυσκολίες να μετατραπεί σε Βούλγαρο ποιητή και διανοούμενο όταν αποφάσισε να μετατοπίσει τα εθνικά του φρονήματα [...] Το γεγονός ότι η φιλολογική βουλγαρική γλώσσα είχε ήδη διαμορφωθεί με βάση γλωσσικά στοιχεία τα όποια άπειχαν πολύ από τη σλαβική διάλεκτο της Άχρίδας έκανε την προσπάθεια του Παρλίτσεφ άκόμη πιό δύσκολη». Έξοικειωμένος κυρίως με τη λόγια έλληνική γλώσσα στα γραπτά του, έχει μεγάλη δυσκολία να εκφραστεί στη βουλγαρική, όπως αυτή είχε

έξελιχθεί τις τελευταίες δεκαετίες. Έτσι, πηγαίνει στην Κωνσταντινούπολη για να τη διδαχθεί. Τότε συντάσσει μια σλαβική γραμματική και αρχίζει να συνθέτει στίχους στη βουλγαρική. Αποφασίζει, επίσης, να μεταφράσει στα βουλγαρικά το βραβευμένο του ποίημα «Ο Άρματωλός». Στην ουσιαστικά νέα επεξεργασία του έργου, όπου χρησιμοποιεί λιγότερα παλαιοσλαβικά στοιχεία από ό,τι σε άλλα κείμενά του, ο Μαραγκός διαπιστώνει και αλλαγές στο περιεχόμενο ως προς το έθνικό στοιχείο. Εισάγεται δειλιά αλλά με σαφήνεια, όπως λέει, ή έννοια της διαμάχης μεταξύ των Βουλγάρων χριστιανών και των μουσουλμάνων Άλβανών, ενώ σε όρισμένα σημεία υπάρχει ο όρος Βούλγαροι αντί του «ραιιάδες» στην ελληνική έκδοχή του ποιήματος.

Η πιο χαρακτηριστική όμως ως προς το γλωσσικό θέμα προσπάθεια του Παρλίτσεφ είναι η μετάφραση δύο ραψωδιών της *Ιλιάδας* του Όμηρου. Εκτός του ότι δηλώνει ότι φιλοδοξεί να περιορίσει τη «μακρηγορία» και τις «άδυναμίες» του Όμηρου, το αποτέλεσμα της προσπάθειας, το οποίο δημοσιεύεται σε περιοδικό το 1871, προκαλεί τις επιθέσεις ομάδων εκ μέρους των Βουλγάρων λογίων της εποχής. Τον επικρίνουν κυρίως για τη γλώσσα που χρησιμοποιεί, αλλά και για την προσπάθεια να «αποκαθάρει» τον Όμηρο. Οι αντιδράσεις τον απογοήτευσαν και τον ώθησαν να καταστρέψει το χειρόγραφο. Ουσιαστικά, όπως σημειώνει ο Μαραγκός, ο Παρλίτσεφ έπεδίωξε να μεταφράσει τον Όμηρο σε μια πανσλαβική γλώσσα και η μετάφραση να γίνει κοινό κτήμα όχι μόνο των Βουλγάρων αλλά και άλλων σλαβικών λαών, υιοθετώντας μια ιδέα που είχε άναπτυσθει σε ρωσικούς και φιλορωσικούς κύκλους κατά τα μέσα του 19ου αιώνα. Προσπαθεί ύποσυνείδητα να γράψει σε μια γλώσσα αντίστοιχη του Όμηρου, όπως δηλαδή θα γραφόταν το έργο αν δεν είχε γραφεί στα ελληνικά αλλά στα σλαβικά.

Την περίοδο μετά το Συνέδριο του Βερολίνου, μέσα στο κλίμα της απογοήτευσης μετά την αίσιοδοξία που είχε δημιουργήσει η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, συνθέτει ένα πατριωτικό ποίημα στα ελληνικά, με γαλλικά αποσπάσματα, όπου αποκαλύπτεται πλέον σαφώς η εθνική ιδεολογία του. Έδω η Βουλγαρία παρουσιάζεται ως κληρονόμος της αρχαίας κληρονομιάς, πατρίδα π.χ. του Μ. Αλέξανδρου. Προβάλλεται η ιδέα ότι η Βουλγαρία περίμενε την απελευθέρωσή της από την Ελλάδα, ενώ επικρίνεται η μεγαλοϊδεατική πολιτική και ιδεολογία των Ελλήνων της εποχής. Σε μια μάλλον προγενέστερη μορφή του ποιήματος ο Μαραγκός ανιχνεύει στοιχεία άμφιβολίας ακόμη στη συνείδηση του ποιητή, καθώς φαίνεται να δυσκολεύεται να προσδιορίσει την πατρίδα του. Την ίδια περίοδο χρονολογείται και μια «Σύντομος βουλγαρική ιστορία συνδεδεμένη μετά της Βυζαντινής», στην οποία μεταξύ άλλων απαξιώνει τον ελληνικό πολιτισμό, αρχαίο και νεότερο. Επικρίνεται η θέση ότι οι αρχαίοι Μακεδόνες ήταν Έλληνες και υποστηρίζεται ότι οι σύγχρονοι Έλληνες δεν έχουν καμία σχέση με τους αρχαίους. Είναι εύλογος ο στόχος του Παρλίτσεφ. Για να αναδειχθεί και να διακριθεί από την ελληνική ή «άλλη» ταυτότητά του, πρέπει να εξουδετερωθούν τα θεμελιώδη επιχειρήματα της ελληνικής εθνικής ιδεολογίας της εποχής. Αντιστοίχως, στην Ελλάδα την ίδια περίοδο υποστηρίζεται από πολλούς ότι οι Ίλλυριοί, Μακεδόνες και Θράκες είναι ελληνικοί πληθυσμοί.⁷

7. Αλέξης Πολίτης, *Ρομαντικά χρόνια. Ιδεολογίες και νοοτροπίες στην Ελλάδα του*

Κατά την περίοδο αυτή έγινε δάσκαλος τής βουλγαρικής γλώσσας και τὸ 1871 συμμετείχε στὸ παμβουλγαρικὸ ἐκπαιδευτικὸ συνέδριο στὸ Περλεπέ (Πρίλεπ), ὅπου εἶχε ὑπηρετήσει παλαιότερα ὡς ἑλληνοδιδάσκαλος. Δίδαξε ἐπίσης στὸ Μοναστήρι καὶ στὴ Στρούγκα, καὶ τὸ 1884 τοποθετήθηκε ἀπὸ τὴ βουλγαρικὴ Ἐξουχία στὸ βουλγαρικὸ σχολεῖο τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου παρέμεινε μέχρι τὸ 1890. Στὴ συνέχεια ἐπέστρεψε στὴν πατρίδα του τὴν Ἀχρίδα, ὅπου καὶ πέθανε τὸ 1893.

Συνοψίζοντας ὁ συγγραφέας συζητεῖ τρία θέματα: 1) ποιά ἦταν ἡ σχέση τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικῆς κοινότητας, μετὰ τὴ σύσταση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, μετὰ τὴ βαλκανικὴ ἐνδοχώρα, 2) σὲ ποιὸ βαθμὸ ἡ περίπτωση τοῦ Παρλίτσεφ ἀποτελεῖ κοινὸ τύπο μεταβατικῆς ταυτότητας καὶ 3) ποιά ἡ σχέση τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικῆς ιδεολογίας μετὰ τὶς ἀντίστοιχες βαλκανικές. Σὲ παράρτημα ἐκδίδει τὸ κείμενο τοῦ ποιήματος «Σκενδέρμπεης» μετὰ βᾶση τὸ χειρόγραφο τοῦ ποιητῆ.

Ὁ Μαραγκὸς διαλέγεται μετὰ ψυχραιμία καὶ νηφαλιότητα μετὰ τὶς ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ συνεπῶς μεροληπτικὲς κριτικὲς ἀπόψεις ὀρισμένων Βουλγάρων καὶ ἄλλων ἐρευνητῶν. Κλείνοντας, θὰ ἔλεγα ὅτι ἔχουμε νὰ κάνουμε μετὰ μιὰ πλήρη καὶ συνεπῆ ὡς πρὸς τοὺς κανόνες τῆς ἐπιστημονικῆς δεοντολογίας μελέτη, ἡ ὁποία, χωρὶς νὰ χάνει τὴν ἐγκυρότητά της, δὲν ἀπειθύνεται μόνον στοὺς εἰδικούς.

ΣΟΦΙΑ ΜΑΤΘΑΙΟΥ

Γιάννης Κόκκωνας, *Ἔργο, φίλα μᾶτερ. Προσωποποιήσεις τῆς Ἑλλάδας στα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας*, Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, Αθήνα 2018, 80 μικρὸ, 235 σ.

Τὸ βιβλίον¹ εἶναι καρπὸς πολύμοχθης καὶ συστηματικῆς ἐρευνας, παραδοσιακῆς καὶ ηλεκτρονικῆς, ὡς πρὸς τὸν ἐντοπισμὸ πηγῶν καὶ βοηθημάτων. Μια στοχαστικὴ καὶ ευκολοδιάβαστη συγγραφή, ἀποτυπωμένη σε βιβλίον με ζηλευτὴ στοιχειοθεσία καὶ σελιδοποίηση, τὶς ὁποῖες πραγματοποίησε ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας, αξιοποιώντας ἐντὸς κειμένου καὶ τὶς 47 εἰκόνες καλῆς ἀνάλυσης, μετὰ πλήρη υπομνηματισμὸ. Ἡ ἐκτύπωση ἐγένετο στὸ γνωστὸ μας ἐνδοξὸ τυπογραφεῖο τῶν κληρονόμων τοῦ Γιώργου Ἀργυρόπουλου καὶ ἡ ἐκδοσιμὴ γενικὰ ευεργετήθηκε ἀπὸ τὴν πείρα καὶ τὴ φροντίδα τῶν ἀνθρώπων τοῦ Μορφωτικοῦ Ἰδρυματος τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας.

Ἡ διάρθρωση τοῦ βιβλίου: τὸν Πρόλογο (σ. 7-10) ἀκολουθοῦν τέσσερα κεφάλαια (σ. 11-192) μετὰ δικούς τους ἀναλυτικὸς τίτλους καὶ ἀκολουθεῖ ἡ ἀνακεφαλαίωση (σ. 193-199). Ἐπονται ὁ κατάλογος τῶν εἰκόνων, οἱ πηγές, ἡ βιβλιογραφία καὶ τὸ εὐρετήριο, τὸ ὁποῖο συντάξε ἡ ἐπιμελήτρια τοῦ βιβλίου Μαρία Παργαρῶνη.

Θέλω νὰ σημειώσω ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅτι τὸ βιβλίον δικαίωσε τὸν συγγραφέα, ἀφοῦ οδήγησε σε καλὸ ἀποτέλεσμα τὴν πρώτη συστηματικὴ προσπάθεια ἐντοπισμοῦ, παρουσίας καὶ σχολιασμοῦ κειμένων καὶ εἰκαστικῶν ἔργων, ευρωπαϊκῶν καὶ

1830-1880, φωτοανατύπωση τρίτης ἐκδοσης μετὰ διορθώσεις, συμπληρώσεις καὶ εὐρετήριο, EMNE – *Μνήμων*, Αθήνα 2008, σ. 67-72.

1. Ομιλία στὴν παρουσίαση τοῦ βιβλίου, ποὺ ὁργάνωσε ἡ Ἱστορικὴ καὶ Ἐθνολογικὴ